

1814

Fram til 1814 var Noreg ein integrert del av det dansk-norske riket. Heilt frå 1380-åra hadde dei to landa hatt felles konge, og i 1536 vart det slått fast at Noreg skulle høyra inn under Danmark "til evig tid". Kongen var eineveldig, og i hovudstaden København vart alle viktige avgjersler tekne. Noreg var ein viktig del av det dansk-norske riket med skog, jernverk, kopar- og sølvgruver, men næringslivet hadde vanskar med å tilpassa seg den rådande heilstatspolitikken. Mykje føltes som tvang. Samstundes var leiande krinsar innanfor næringsliv og embetsverk kjent med tankane frå den amerikanske grunnlova (1776) og den franske revolusjon (1789) om fridom og likskap.

Den veksande misnøya vart forsterka under napoleonskrigane først på 1800-talet, då Danmark-Noreg kom på den tapande partens side mot Storbritannia og Sverige. For å sikra at Noreg ikkje fall frå, vart arvepris Christian Fredrik i 1813 sendt hit opp som statthaldar, og han vart den leiande mannen i Noreg i det hendingsrike året 1814. Ved freden i Kiel 12. januar vart den dansk-norske kongen, Fredrik 6., tvungen til å gje frå seg Noreg til kongen av Sverige. Dette vekte motstand i Noreg, og Christian Fredrik tok styringa. Han var ein god ven av Carsten Anker på Eidsvoll, og hit kalla han inn til eit stormannsmøte (notabelmøtet 16. februar). Her hevda Christian Fredrik at han som arveprins hadde rett til den norske kongekrona, men vart sett grundig på plass av professor Georg Sverdrup; det var folkesuvereniteten som skulle leggast til grunn, og det vart vedteke å kalla inn ei riksforsamling som skulle arbeida ut ei grunnlov og velje konge. Førebuing og gjennomføring skjedde på ein imponerende måte, midtvinters i eit land med spreidd busetnad, lange kommunikasjonslinjer og dårlege vegar. Alt 25. februar samla folk seg i kyrkjene, dei svara ja til spørsmålet om dei ville verje landet, og dei valde valmenn som skulle peika ut utsendingar til riksforsamlinga. Møtestaden var Carsten Ankers herskaphus på Eidsvoll, der Christian Fredrik hadde sitt hovudkvarter, og 10. april – nær to månader etter notabelmøtet – vart riksforsamlinga opna. Dei 112 utsendingane – embetsmenn, byborgarar, bønder – sat saman i seks veker, og 17. mai låg grunnlova på bordet, ferdig til underskrift. Deretter vart Christian Fredrik vald til Noregs konge; eit mindretal reserverte seg mot kongevalet, men alle sette namnetrekket sitt under

dokumentet som sikra Noregs sjølvstende, og alle stemte i eiden: Einige og tru til Dovre fell! Det var ei høgtidsstund! Mellom eidsvollsmennene var kunnige menn, som hadde kunnskapar om statsskikk og som hadde kjennskap til dei nye ideane om fridom og likskap. Ein av dei var Christian Magnus Falsen, og med utgangspunkt i eit førearbeid han hadde med seg, forma eidsvollsmennene Europas mest liberale grunnlov.

Men det var opprør, det som skjedde på Eidsvoll, opprør mot Kieltraktaten, mot stormaktene, mot Sverige. Tida etter 17. mai vart ei lagnadstung tid for den nye staten og den ungen kongen. Sverige gjekk til krig, og det vart nokre trefningar der dei norske soldatane viste styrke. Men Christian Fredrik forstod at så lenge Storbritannia og dei andre stormaktene stod på Sverige side, var det nyttelaust for Noreg, og det vart fredsforhandlingar (Mossekonvensjonen 14. august). Sverige kravde at kongen måtte abdisere, og at Noreg måtte godta vilkåra i Kieltraktaten, men Christian Fredrik viste til grunnlova og folkesuvereniteten. Han kalla inn til eit omframstorting, og med sorenskrivar C. F. K. Christie som myndig president skapte dette stortinget historie. Christian Fredrik gav kongekrona i Stortingets hender og forlot landet (seinare dansk konge Christian 8.), grunnlova vart tilpassa den nye situasjonen, og 3. november valde Stortinget Carl 13. til norsk konge (i norsk historie Karl 2.)

Med grunnlova som fundament hevda Noreg sjølvstendet sitt fram til unionsoppløysinga 1905, Stortinget avviste kontant alle framstøyta for å undergrava det eidsvollsmennene hadde skapt. På det lokale planet var prinsippet om folkestyre slått fast i formannskapslovene 1837, og på riksplanet vart det sett i system med innføringa av parlamentarismen i 1884. Arven frå Eidsvoll kan vi også føra vidare. Ideane om fridom og likskap, som er så sentrale i grunnlova, ligg bak den liberaliseringa som vart gjennomført frå 1840-åra og frametter, innanfor rettsvesen, forvaltning og åndsliv.

Einskilte paragrafar har vorte endra i takt med samfunnsutviklinga, men den grunnlova eidsvollsmennene skapte, har for all ertid vorte ståande som retningsvisande og som eit ankerfeste for land og folk.

Av professor emeritus
Halvard Bjørkvik

